

PEDAQOJİ PSIXOLOGİYA
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ
PEDAGOGICAL PSYCHOLOGY

UOT 37.015.3

**MƏKTƏB YAŞLI UŞAQLARDA TƏHSİL MOTİVASİYASININ
FORMALAŞMASINDA SOSIAL-PSIXOLOJİ AMİLLƏRİN TƏHLİLİ**

Sevər Sərvət qızı Mirzəyeva*Sumqayıt Dövlət Universitetinin dosenti***ORCID:** 0000-0001-9861-5211**E-mail:** severmirzayeva@gmail.com**Mətanət Ziya qızı Hətəmovə***Sumqayıt Dövlət Universitetinin magistr***ORCID:** 0009-0009-6585-5900**E-mail:** metanethetemova04@gmail.com

Açar sözlər: *motivasiya, məktəb yaşlı uşaqlar, müəllim-şagird münasibətləri, təhsil psixologiyası, akademik nailiyyət*

Ключевые слова: *мотивация, дети школьного возраста, отношения учитель-ученик, педагогическая психология, академическая успеваемость*

Key words: *motivation, school-aged children, teacher-student relationships, educational psychology, academic achievement*

Müasir təhsil sistemində məktəb yaşlı uşaqlarda təhsil motivasiyasının formalaşdırılması pedaqoji və psixoloji problemlərin əsas sahələrindən biridir. Təhsil motivasiyası şagirdlərin təlim fəaliyyətinə münasibətini, onların fəallığını və akademik nailiyyətlərini müəyyən edən əsas amillərdən hesab olunur. Motivasiya səviyyəsi yüksək olan şagirdlər təlim prosesində daha aktiv iştirak edir və daha yüksək nəticələr əldə edirlər. [Deci və Ryan, 2000]. Motivasiyanın olmaması təhsildə uğurların azalması ilə nəticələnə bilər (Sadıqova, 2021).

Şagirdlərin motivasiyası onların fərdi psixoloji xüsusiyyətləri və sosial mühitlə sıx bağlıdır. Bu baxımdan, motivasiyanın formalaşması yalnız şagirdin öz maraqları ilə deyil, həm də onu əhatə edən sosial-psixoloji mühitlə müəyyən olunur.

Müəllimin pedaqoji yanaşması və şagirdlə qurduğu münasibət motivasiyanın inkişafında mühüm rol oynayır. [Wentzel 1998]. Ailə və məktəb mühiti şagirlərin təlimə marağına birbaşa təsir edir. Bu faktorlar həm daxili, həm də xarici motivasiyanın inkişafına təsir göstərir. [Həmzəyev, 2006].

Motivasiyasının tədqiqində daxili və xarici motivasiya nəzəriyyəsi əsas yer tutur

Daxili motivasiya o zaman yarana bilər ki, bu, insan üçün həyati əhəmiyyətə malikdir, ya da onu məmün edə bilər. Motivasiya insanda pozitiv potensial yaradaraq yeniliklər əldə etməyə, tədqiqatlara cəlb edir, eyni zamanda, insanın bacarıqlarının genişləndirilməsinə təkan verir, xarici motivasiya isə mükafat və sosial təsirlərdən formalaşır. Ümumiyyətlə, bilinir ki, daxili motivasiya ilə öyrənilən biliklər daha uzun müddət yadda qalır və tətbiq edilə bilər. Yerli alimlər göstərir ki, şagirdlərin xarici motivasiyası məktəb tədbirləri, müsabiqələr və müəllim

təşviqləri ilə formalaşa bilər. Digər tərəfdən, mükafat və cəzalar xarici amillər olaraq daxili motivasiyaya stimül verir. Eyni zamanda, bəzi tədqiqatçılar göstərir ki, fəaliyyətə görə mükafatın verilməsi əvvəlcə maraq yarada bilər, sonra isə daxili motivasiyanı basdırmağa bilər.

Azərbaycan alimləri də bu sahədə əhəmiyyətli araşdırmalar aparırlar. Motivasiya yalnız pedaqoji yanaşmadan deyil, həm də məktəbin və ailənin psixoloji dəstəyindən formalaşır. Əlavə olaraq, şagirdlərin emosional vəziyyəti və özünüqiyətləndirməsi onların təlim fəaliyyətinə marağına təsir edir. [Mehdiyev, 2010].

Təhsil motivasiyasına təsir edən əsas sosial-psixoloji amillər müəllim-şagird münasibətləri, sinif mühiti və sosial dəstəkdir. Müəllimlərin dəstəkləyici və ədalətli pedaqoji yanaşması şagirdlərin daxili motivasiyasını artırır və onların öyrənməyə marağını gücləndirir. Bu yanaşma şagirdlərin dərslə daha aktiv qoşulmasına, sosial bacarıqlarının inkişafına və sinifdə əməkdaşlığa səbəb olur.

Yerli tədqiqatlarda qeyd edilir ki, müəllim-şagird münasibətlərində diqqət, qarşılıqlı hörmət və müsbət rəy şagirdin emosional vəziyyətinə müsbət təsir göstərir. Belə mühitdə şagirdlər öz bacarıqlarına güvənir və öyrənmə prosesində məsuliyyət hissi daha da artır. [Əlizadə, 2015].

Ailə və sosial dəstək motivasiyanın formalaşmasında əsas rolə malikdir. Valideynlərin öyrənməyə maraqlı münasibəti və evdə yaradılan öyrənmə mühiti şagirdlərin həm daxili, həm də xarici motivasiyasını yüksəldir. Valideyn dəstəyi şagirdin öyrənməyə marağını artırmaqla yanaşı, onun akademik uğurunu da birbaşa gücləndirir.

Həmçinin şagirdlərin sosial mühitdə dəstəklənməsi, həmyaşıdları ilə əməkdaşlıq və sosial bacarıqların inkişafı motivasiyanın dayanıqlığını təmin edir. Bu sosial-psixoloji amillər şagirdlərin akademik fəaliyyətinə müsbət təsir edir.

Araşdırmalar göstərir ki, şagirdlərin təhsildə uğuru motivasiya ilə sıx bağlıdır. Yüksək motivasiyalı şagirdlər dərslə prosesində daha aktiv iştirak edir, tapşırıqları vaxtında yerinə yetirir və qiymətdə uğur qazanır.

Əlavə olaraq, məqsəd yönümlü öyrənmə strategiyaları və müəllim tərəfindən verilən konstruktiv rəy şagirdlərin motivasiyasını artırır və akademik nailiyyətlərini gücləndirir.

Beləliklə, daxili və xarici motivasiya, sosial-psixoloji amillər və müəllim rolu birləşərək şagirdlərin akademik nailiyyətini müəyyən edən əsas faktorlar kimi çıxış edir.

Problemin aktuallığı. Məktəb yaşlı uşaqlarda motivasiyanın formalaşması onların öyrənməyə marağını və akademik nailiyyətlərini birbaşa təsir edir. Bu mövzu həm məktəb, həm də sosial-psixoloji mühitdə əhəmiyyətlidir. Motivasiya yüksək olan şagirdlər dərslə prosesinə daha fəal qoşulur və nəticədə daha uğurlu olurlar.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalə motivasiyanın daxili, xarici və sosial-psixoloji amillərini birləşdirərək kompleks yanaşma təqdim edir. Məktəb yaşlı uşaqların motivasiya səviyyəsi ilə akademik nailiyyətləri arasındakı əlaqəni sistemli şəkildə araşdırır. Nəticədə, motivasiyanın formalaşmasına təsir edən faktorlar barədə daha əhatəli və praktik olaraq tətbiq edilə bilən elmi model təqdim olunur.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Tədqiqat müəllimlər və valideynlər üçün şagird motivasiyasını artırmaq yollarını müəyyən edir. Sinifdə və evdə dəstək mühitinin yaradılmasına töhfə verir. Bu da həm akademik uğuru, həm də şagirdlərin sosial-emosional inkişafını gücləndirir.

Ədəbiyyat

1. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya. 2-ci nəşri – Bakı. 2002.
2. Deci, E. L., & Ryan, R. M. Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*. 2000.
3. Əlizadə, Ə. Ə. Pedaqoji psixologiya. Bakı: 2015
4. Həmzəyev, M. Ə. Pedaqogika. Bakı: 2006.
5. Mehdiyev, R. Təhsil sistemində şəxsiyyətin inkişafı problemləri. Bakı: 2010.
6. Pintrich, P. R. A motivational science perspective on the role of student motivation in learning. *Journal of Educational Psychology*. 2003.
7. Ryan, R. M., & Deci, E. L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*. 2000.
8. Wentzel, K. R. Social relationships and motivation in middle school: The role of parents, teachers, and peers. *Journal of Educational Psychology*: 1998.
9. Sadıqova, F. Təhsildə Motivasiya və Özünəinamın Formalaşdırılması. Azərbaycan məktəbi, № 3. 2021.
10. Хекхаузен, Х. Мотивация и деятельность. Москва: Смысл. 2003.
11. Полат, Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Москва: Академия. 1999.

S.S. Mirzəyeva, M.Z. Hətəmovə

**Məktəb yaşlı uşaqlarda təhsil motivasiyasının formalaşmasında
sosial–psixoloji amillərin təhlili
Xülasə**

Tədqiqat məktəb yaşlı uşaqlarda təlim motivasiyasının formalaşmasına və ona təsir edən amillərə həsr olunmuşdur. Motivasiya şagirdlərin təlim prosesinə cəlb olunmasında, akademik nailiyyətlərində və şəxsi inkişafında mühüm rol oynayır. Tədqiqat daxili və xarici motivasiyanı, eləcə də müəllim–şagird münasibətləri, sinif mühiti və ailə dəstəyi kimi sosial-psixoloji amilləri araşdırır. Nəticələr motivasiya ilə akademik uğur arasındakı əlaqəni göstərir və şagird motivasiyasının artırılması üçün səmərəli strategiyalar haqqında məlumat verir. Bu tədqiqat təhsil psixologiyası sahəsində həm nəzəri anlayışların zənginləşdirilməsinə, həm də praktik tətbiqlərin inkişafına töhfə verir.

С.С. Мирзаева, М.З. Гятамова

**Анализ социально-психологических факторов в формировании учебной
мотивации у школьников
Резюме**

Исследование посвящено формированию учебной мотивации у школьников и факторам, влияющим на нее. Мотивация играет ключевую роль в вовлеченности учащихся, их академических достижениях и личностном развитии. В работе рассматриваются внут-

ренняя и внешняя мотивация, а также социально-психологические факторы, включая взаимоотношения учитель-ученик, атмосферу в классе и поддержку семьи. Результаты показывают связь между мотивацией и академической успеваемостью и дают рекомендации по повышению мотивации учащихся. Исследование вносит вклад как в теоретическое понимание, так и в практическое применение в педагогической психологии.

S.S. Mirzayeva, M.Z. Hatamova

Analysis of social-psychological factors in the formation of educational motivation of school-aged children

Summary

The research focuses on the formation of educational motivation in school-aged children and the factors influencing it. Motivation plays a crucial role in students' engagement, academic achievement, and personal development. The study examines internal and external motivation as well as social-psychological factors, including teacher-student relationships, classroom environment, and family support. The results highlight the connection between motivation and academic success and provide insights into effective strategies for enhancing student motivation. This research contributes to both theoretical understanding and practical applications in educational psychology.

Redaksiyaya daxil olub: 09.04.2026